

Пропав безвісти

Михась Ткач

Братові Андрію

Після важкої праці в порту - всю зміну йшли надто габаритні вантажі - Сергій поволі плентався берегом Карського моря до висілка, де мешкав в одному з гуртожитків. Дужі хвилі раз-по-раз набігали на піщану мілину, підтоплювали його ходу і швидко зникали, але він не помічав того. Іншого разу навіть погрався б, тільки не сьогодні. Не той був настрій. На душі діялося незбагненне. Увірвалося у його життя щось вельми небуденне і бентежне. Від думки, що все те не видалося, а реальність, зупинялося серце. "А якщо, справді. Не хтось інший, а... батько!" Був у полоні загадок і домислів.

Ще вранці, він дізнався від хлопців, що в бригаді з'явився новачок, але не придав тому ніякого значення. Тільки подумав: "Чи не з України? Скільки тут нашого брата!" До того ж Петро, так звали прибульця, був уже а літах, то на якусь дружбу не було чого розраховувати. Та трапилося так, що під обід зіткнувся з ним - допоміг прикрий випадок. Сергій переносив ящик зі склотарою і враз підковзнувся. Уже мав рухнути на підлогу, але в ту мить поруч опинився Петро і підхопив вантаж.

Глянули одне одному в очі, посміхнулись, обмінялися кількома словами. І від тої короткої розмови, від погляду його в душі хлопця щось стрепенулося, повіяло чимось домашнім. Голос видався знайомим, нагадав щось давнє... "Так схожий на батька..." Відчув, як бентежна хвиля прокотилася по тілу. І раптом: "А може, то він?!" Аж злякався того усвідомлення. Стояв - не міг зрушити з місця. Потім до кінця зміни не міг заспокоїтися: цілий день доглядався до новачка та дослухався його голосу. Довів себе до такого стану, що надвечір все падало з рук. Це підсилювалося дивним збігом обставин: Петро теж весь час намагався ближче триматися Сергія, постійно щось запитував, спостерігав за ним.

"Може, видалося, хіба не буває схожих людей? Нащо серце тривожу?" - подумав, як пройшов вже добру половину дороги. Далі спинився, глянув убік моря, щоб якось позбутися тягаря думок. "Але чого тоді він так цікавиться мною? І очі... Ні, помилитися в них важко..." На мить відчув погляд на собі: ніби від контейнера Петро дивиться і дивиться... А ось іде сам по палубі: широкоплечий, ще міцний у тілі. Ось уже перед ним: середнього зросту, смоляне волосся, наче припорошене сибірськими снігами, і поруділі вуса. Сергій завмер від уяви, аж сповільнив кроки. "Батько!" - ледь не вигукнув. І тут переконання захиталося. "Але чому Пилипчук, а не Пилипенко? Яким чином опинився тут? Стільки літ жити на чужині і мовчати? Що його змусило?" На жодне питання відповіді не було.

Глянув вдалину, задумався. Згадав, як мати одного разу хвалилася: "Мені оце,

Сергію, сон такий приснився, що батько наш десь живий". Щось заворушилося в грудях. І враз перекинувся за тисячі кілометрів. Перед очима уже синіла вузенька річечка, бачився понад заплавами дубовий гай. Задзвеніла жайворонкова пісня у золотому безмежжі, і хата під почорнілою солом'яною стріхою та перекошеними віконницями враз постала перед ним. А над нею небо світилося маминими очима.

— Ех, були б крила... - зітхнув.

І в ту хвилину тіло пройняло струмом: відчув - хтось позад нього є... Йде вслід. "Це він!..."

Оглянувся - відчуття не зрадило. Метрів за п'ятдесят темніла на просвітленому обрії постать Петра. Помітно було - здоганняє. Серце в хлопця сполохано забилося, перехопило подих.

Думки знову завирували шалено: "Батько! Навіть мало змінився, такий, як до війни був. Тільки сивина з'явилася. Мені тоді було дев'ять років, то добре пам'ятаю його. Навіть посмішку його. Дивно все-таки. Невже всі ці п'ятнадцять років тягав у портах вантажі? Мати ж говорила, що до війни мав слабке здоров'я. А тоді табір полонених..."

Згадав, що про той табір чув ще в дитинстві від сусіда Пилипа. У німецькій кошарі він батька бачив кілька разів. Востаннє стрілися вони в черзі за баландою. Пилип признався, що готується втеча, запропонував приєднатися, але він відмовився. "Хіба що сам зважився? Ні, це малоймовірно. Хворий, знесилений... То що ж воно таке? Якийсь міраж?..." Думка шугала з однієї крайності в іншу: то стверджувалася в бажаному, то заглиблювалася в сумніви. Одне було зрозуміло: ця загадкова для нього людина опинилася на березі моря не випадково. І від того холод проймав тіло. Відчував, що Петро майже поруч, але не оглядався. На душі була розгубленість і тривога.

— Та почекай ти! Не вгонюся, — прозвучали слова українською мовою.

Сергій спинився на мить, чомусь глянув у бік моря, звідки дув дужий і холодний вітер, і коли хвиля набігла на піщану міліну і почала відходити, щоб якось врівноважитися, пішов услід. Проте, прилив нової хвилі змусив його тікати.

— Награєшся з морем? З ним жарти погані... - мовив Петро і, порівнявшись з Сергієм, поклав руку на плече.

— Сьогодні воно спокійне... - виправдався хлопець, і враз, наче його хто за язик потягнув, спитав: — А як це вас по-батькові?

В Петрових похмурих очах, як у глибокому колодязі, спалахнув промінець світла.

— А навіщо? Просто - Петро. - Хотів ще ніби щось додати, але промовчав. Переглянулися, як давно знайомі.

"Здається батько колись носив довгі вуса, а в нього коротенькі. І отої глибокої зморшки між брів не було. Дуже вже молодий - років п'ятдесят п'ят. А батькові мало бути шістдесят один", — подумав Сергій. Напливло відчуження. І вже з болем:

— Він теж за когось іншого прийняв мене...

— Ти коли сюди прибув? - поцікавився Петро.

— Тут, у порту, всього місяць. А так - другий рік, як з дому поїхав. Працював під Архангельськом на лісоповалі, — почав хвалитися Сергій. - Снігу за коліно, ледь

переступаєш з ногу на ногу, а ще треба бензопилу за собою тягати. Як находишся – ноги, мов пудові гирі. Коли б сам, то перепочив би – хай воно горить. А підручний – мушу плуганитися услід, хоч і сили покидають. Взимку такі морози... Я ж з України. Ой, як згадаю...

— Бачу, що з України. І чую. Ще не навчився по-російськи говорити.

— Не дуже стараюся. Навіщо мені? Жити тут не збираюся.

— Це ще невідомо. Як доля повернеться... – перебив його Петро.

— Ні! Я приїхав заробити трохи грошей, щоб хату збудувати нову. Бо наша посічена осколками у війну – мо' найгірша в селі. Боязко, щоб не завалилася. Стеля прогнулася так, що трам тріснув. То ми його підперли стовпцем... – розповідав захоплено, наче був переконаний, що перед ним не хтось, а рідний батько. Далі похопився, змовк. Соромно стало за свою надмірну щирість і розчуленість.

— А вантажником чого пішов? Тут легше?

— Обіцяють більше платити. Мене мати не пускала сюди, а я пообіцяв, що через два роки повернусь в село.

— А батько?... – глянув Петро на Сергія з-під чорних брів гостро.

— Батько... – зам'явся хлопець. Не прийшов з війни...

— То мама сама zostалася?

— З молодшим братом, Грицьком. Йому вже скоро дев'ятнадцять. У січні сорок першого народився... Може, цього року в армію заберуть, то житиме сама.

Обличчя в Петра відмінилося, наче якась тінь впала раптово. Він глянув на Сергія, але не сказав жодного слова. Йшов по волі, ледь переступав ногами, наче ніс на плечах щось важке. Сергій теж мовчав. З голови не виходив один пам'ятний день з дитинства.

Було це над вечір. Тоді він з околиці приніс в'язанку дров, забіг у хату, щоб похвалитися матері, а вона сидить на ослоні біля столу, долонею голову підперла і похитується. Хустка зсунулася на плечі, кінець якої тулила до обличчя. В руках був папірець... Помітила Сергія поруч, обняла і міцно притисла до грудей. Тіло враз стрепенулося, уста стислися, болісно затремтіли. І тут Сергій зрозумів, що батько, якого вони так довго очікували, не повернеться додому. Потім папірця того, що принесли з сільради матері, прочитав. Слово "безвісти", хоча й добре не розумів його значення, терпко і надовго засіло в його дитячій свідомості. Пізніше чув, як мати сказала сусідці: "Може, й мій де живий, хтозна? Онде на Кузьму прийшло теж таке повідомлення, а, бач, повернувся". Сергій довгий час і собі вірив, що так воно й буде. Чекав повернення батька, як чогось небуденного. Здавалося – ось прийде він зі школи, одчинить двері, а в хаті сидить батько у військовій формі, ніжно усміхається.

"Мати й досі вірить, що десь живий і в церкві ніколи не поминає", — подумав. Відтак глянув на Петра. "Сказати? Чого я вагаюся? А якщо ні? Розкаже хлопцям – сміятимуться", — виважував думки.

Попереду засвітилася бетонна смуга аеродрому, ліворуч до висілка прямувало кілька чоловік. І враз мимо, як вихор, промчали в тундру кілька упряжок оленів. Сергій провів поглядом, подумав: "Під Архангельськом несходимі ліси, а тут – безмежна,

скільки світу Божого, тундра і тундра..."

— Милуєшся? - кинув в бік оленів Петро. - Тут все прижилося: нарти, всюдиходи, літаки, навіть корови.

— Не в захопленні. Чуже воно...

— Не привик?

— Трохи. А спочатку - не знав, де дітися. Безпричинно досада точила груди. Ночами не спав. Хотілося все кинути...

— Скільки тобі треба грошей, щоб побудувати хату? - враз спитав Петро.

— Не знаю. Хоча б тисяч десять.

— Ну, це не так багато, — весело сказав Петро.

В центрі висілка він запропонував зайти до їдальні.

— Ви йдіть, вечеряйте, а я побуду тут, на свіжому повітрі. Їсти зовсім не хочеться, — відмовився Сергій. Праглося побути на самоті. Розвіяти думки, розібратися хоч трохи в своїх передчуттях і здогадках, що ятрили душу.

— Та ні, тоді я теж утримаюся. Просто думав разом посидіти, — змінив своє рішення Петро.

Далі йшли мовчки, кожен думав про своє, а можливо про те спільне, що мучило обох. І тільки, коли спинилися біля гуртожитку, Петро спитав:

— Ти що зараз будеш робити? Заходь у тринадцяту, то пограємо у шашки.

Сергій, кивнувши в знак згоди головою, помітно зблід. Відчув, що розкриття загадки має все-таки відбутися. Через якийсь час прожитий день набере іншого смислу, зміниться все його життя. Хвилювання посилювалося, аж запаморочилося в голові.

В кімнаті, не роздягаючись, упав на ліжку, затулив долонями обличчя. "Невже батько?! Боже! А коли вигадка? Як далеко я зайшов. Серце в грудях калатає, як дзвін, — нічого не вдію". Підхопився, накинув на плечі безрукавку.

— Іду! - видихнув повітря і вискочив за двері.

У тринадцятій нікого з хлопців не було, тільки сидів за столом Петро і розставляв шашки. Сергій підсунув стільця, сів з протилежного боку - почав грати. Після кількох ходів погляди зустрілися, ніби потонули один в одному. Потім вже поволі переставляли шашки - не було настроєності в тому дійстві. Сергій відчував якусь скованість. Від думки, що покликано його не для розваги, а важливої розмови, ледь стримував хвилювання. Чекав з нетерпінням її, і від однієї уяви кидало його то в холод, то в жар. Але Петро мовчав. Відкинувшись на спинку стільця, дивився на шашки, але їх не бачив. Погляд блукав десь надто далеко. І тому грав слабо, помилявся раз-по-раз, а після невдалих ходів швидко програв.

Розпочали ще одну партію. Петро мав зробити перший хід, однак не поспішав. Задумався, і враз тихенько заспівав:

Повій, вітре, на Україну, де покинув я дівчину...

Щось ніби обірвалося всередині хлопця. Цю пісню він чув від батька не раз в дитинстві. І зараз від Петрового тихого голосу війнуло таким рідним, що на очах у

Сергія виступили сльози. Було таке відчуття, що він не тут, на чужині, за тисячі кілометрів від рідного дому, а побіля хати, де батько лагодить вулики для бджіл.

Коли пісня стихла, Сергій підняв голову. Петро сидів якось зігнувшись, дивися вбік, на вікно. Обличчя осявалося не так світлом, як внутрішнім теплом – нічого в ньому не було чужого. Серце у Сергія билось з подвійною силою. Від усвідомлення, що це не сниться йому, хотілося гукнути: "Тату – це ти! Я тебе відразу пізнав." Але голос у хлопця пропав. Відчутно тремтіли уста. Настала дивна тиша, немов зупинився час. Здавалося, ось-ось настане довгоочікувана розв'язка. Та Петро сидів у задумі і далі, наче закам'янів. Обличчя його вкрилося крапельками поту, в очах затаїлася незбагненна туга. Щось мучило, стримувало розкритися до кінця. Нарешті ворухнувся, глянув на Сергія винуватим поглядом: на устах світилася гірка іронія.

— Це мій хід? – мовив і бездумно посунув шашку.

Сергій підвівся – грати далі не міг. Якось урівноважитися, а тим більше приховати те, що з ним діялося, було несила. Голова зробилася важкою, обличчя паленіло. Відчував, як ніби над ним і в ньому самому лунала давня пісня – в пам'ять стукало дитинство.

— Вибачте...— мовив і наче спіткнувся. Лець не зірвалося з вуст "тату". – Піду, бо так голова розболілася...

Петро підвівся, подав руку: долоня була гаряча, як жар.

— Йди відпочивай. Не муч себе... – порадив. – А партію дограємо іншим разом...

Біля дверей Сергій на якусь мить затримався, в коридорі ще постояв, здалося, що хтось кличе, і тоді тільки зайшов до своєї кімнати. Хлопці вже спали, то, не вмикаючи світло, роздягнувся і ліг. Заплющив очі. І все те, що кілька хвилин відбувалося з ним, нараз постало знову. Вдивлявся і вдивлявся у задумливо-загадкове обличчя Петра, пригадував розмову. Кожне слово оживало в пам'яті, повторювалося. Раптом відчув у кімнаті запах липового цвіту. І спочатку тьмяно, а потім все чіткіше почало вимальовуватися рідне довкілля – верби понад копанкою, город у квітучих маках, груша-сахарка у саду і постать батька...

...Топчеться він у сутінках біля бджіл, до когось озивається, але голосу не чути. Чорний чуб і вуса припорошені борошном – тільки повернувся з вітряка, де мірошникує (і вітряк проглядається за селом, на горі). З околиці холодком тягне, видно лелеченят, що дрімають на сусідньому в'язі, а за хатою чути пісню – високо-високо, мов на крилах здійснюється...

...Мати посміхається, весело щось розповідає – вечерю подає. На стільці патефон: батько приєднується дужим голосом: "Грицю, Грицю до роботи..." І Грицько у колисці озивається...

...Сільська вулиця така сумна. Багато підвід на ній, чоловіки з торбами, йдуть жінки і діти... Немов похоронна процесія рухається на цвинтар. Батько іде побіля воза. На ньому великий сірий картуз, біла сорочка. Ось і крайня хата... Мати затуляє обличчя і хилиє голову, як зів'яла квітка. Якийсь тривожний дзвін. А далі околиця, білий туман...

Сергій розплющив очі, перевернувся на інший бік, потім ліг горілиць. Та уникнути

думок було важко. Якийсь був потік... Тиснулися силоміць, накочувалися хвилями – то яскраво засвічувалися в пам'яті, то раптово зникали. І що дивно, у тій суцільній пітьмі маячилися двоє батькових облич: одне з них юне, інше – в літах... А крізь них – копи за селом, обмолочені скирти, луки зі скошеними травами, яри та березові гаї. І постать хлопчини, як тінь, на тих просторах угіддях, з поколотими п'ятами на стерні, потрісканими до крові, брудним від піску обличчям і торбинкою, в якій жменька колосків та вивітрене зерно на точку. А там – яке воно все щемно-солодке – недоспані ранки, густі досвітні тумани і, крізь тепле сонце грозові хвилі дощу. "Було насправді чи хтось невідомий переповів цю вразливу казку? Як там зараз? – вирвалося з душі. – Чи так цвітуть вишні, як тоді? Не заросла стежечка на околиці? Грицько, певно, щонеділі вудить на Снові. Чи згадує мене коли Марійка? – І враз материна печаль – в очах холодна осінь. – Боже, як хочеться додому!"

Далі лежати не міг – схопився. До ранку ще було далеко – всі міцно спали. Володя, що приїхав з Полтавщини, лежав горілиць, підклавши руки під голову. Одна нога висунулася з-під ковдри і вперлася в ліжко Сергія. Обережно переступив, щоб не розбудити і, підійшовши до столу, увімкнув настільну лампу. По хвилі узяв ручку, підсунув папір. "Добрий день, мамо! Привіт Грицькові, всім, хто мене пам'ятає," – написав. На цьому спинився, довго сидів, дивлячись невідь куди, потім з абзацу почав: "Те, що напишу зараз вам, мамо, можливо не стільки радості принесе, як смутку. Не знаю, з чого почати. Вчора зустрів..." На мить ручка застигла на папері. "Це ж вона буде переживати. А якщо помиляюся? Може, то дядько Денис?" – подумав про батькового брата, що до війни парубком подався на Донбас і теж пропав безвісти. Гніт ліг на душу. З рук випала ручка. Тоді згріб п'ястуком долоні листа і розірвав на маленькі клаптики. Підвівся, глянув на будильник, що стояв на підвіконнику "Без четверті чотири... Це якісь тортури. Далі так не можу. Треба поговорити відверто, з'ясувати все до кінця. помилився – значить помилився. Сорому тут ніякого. Тим більше трагедії. Виріс без батька, то тепер проживу. І зараз, тільки зараз! Бо помру від цієї нерозгаданої таємниці."

Ухопив светер, що лежав на стільці, вийшов в коридор. Біля тринадцятої постояв якусь хвилину, щоб вгамувати хвилювання, постукав.

— Хто там? – почувся голос, шкрябнув замок.

Сергій переступив поріг – розгублено водив очима по кімнаті.

Хлопці, що попідводили голови на ліжках, дивилися на нього, як на пришельця з того світу.

— Ти диви на нього. Що сталося? – спитав той, котрий відчинив двері і був поруч Сергія.

— У вас тут вчора поселився новачок, дядько Петро...

— Хе-е. Уже утік. Годину тому зібрав свої речі.

— І... куди?

— Мабуть, на Діксон. Туди о четвертій відходить теплохід "Салехард".

Сергій зробив якийсь рух, ніби струснувся від холоду і страшенно зблід. І це всі

помітили.

— Гроші позичив?

— Щось зникло в кімнаті?

— А, зачекай, ось він тобі записку залишив, — згадав котрийсь.

Стримуючи хвилювання, Сергій розгорнув складений вчетверо папірець. Там було тільки три слова: "Бережи себе, Сергію".

В грудях хлопця спалахнуло, в очах засвітилося так яскраво, що на мить перестав бачити оточуючих.

— То мій батько... - видихнув одним подихом.

Тепер всі в кімнаті зацікавилися, немов понабирали в рот води. Ніхто нічого не питав.

Сергій ще якусь хвилину дивився на порожнє ліжко, потім кинувся до дверей - прожогом вискочив на вулицю.

Довго біг щосили в бік моря, не зважаючи на дужий вітер і холодний дощ, аж поки забракло повітря. Далі спам'ятався, глянув на годинник. "Теплохід відпливає о четвертій, а вже п'ята година. Все! - махнув безнадійно рукою. - Е-ех!.. Знову безвісти..." - прошепотів і стис міцно вуста. Стояв серед тундри, немов один у цілому світі, не відчуваючи, як вихльостує дощ по обличчю. Було невимовно гірко, жаль чогось нездійсненого, а можливо, втраченого назавжди.